



Schitterende ballast

Buitenplaatsen
in de
moderne
wereld

Hanneke Ronnes
Conrad Gietman
Claartje Wesselink

Schritte
ballast

rende

Buitenplaatsen in de moderne wereld

Redactie

Hanneke Ronnes
Conrad Gietman
Claartje Wesselink

Beeldredactie

Merel Haverman

 BOOKS



Buitenplaats

Wanneer de laatste gast vertrokken is,
komen de lang geleden overleden
oorspronkelijke heren naar beneden
van hun portretten en hun beelden-nis.

Ze schuiven aan een kaarsverlichte dis
en kleden zich zoals ze zich steeds kleedden,
ze doen in stijl zoals ze immer deden;
voor hen is vroeger geen geschiedenis.

Maar als het licht wordt, klauteren ze fluks
op hun voetstukken en hun schilderijen,
en alles lijkt weer net zoals het was.

Alleen, soms hoor je bijna nauwelijks
een klein geluidje door de galerijen,
als het behoedzaam klinken met een glas.

Jean Pierre Rawie

Inhoud

Deel I

Tegen de stroom in

Inleiding 8

Hanneke Ronnes

Op zoek naar een verloren tijd 26

Jonkheer Henri van der Wyck als romanticus

Yme Kuiper

BEELDVERHAAL: Opgevangen en opgesloten 40

Gewonden, vluchtelingen en smokkelaars op kastelen in de

Eerste Wereldoorlog

Cornelis van der Bas

De stad aan de poort 48

Buitenplaatsen en oprukkend Den Haag voor 1940

Martin van den Broeke

BEELDVERHAAL: Wandelen bij Johnnie's Land 66

Landgoederen en de Natuurschoonwet

Wybren Verstegen

Moderne mensen op oude grond 76

Avant-garde-interieurs voor vorsten en ondernemers

Esther de Haan

De emancipatie van freule Kiek Sandberg 96

Vechten voor Leuvenum en De Bannink

Willemieke Ottens

BEELDVERHAAL: Hoe Groeneveld het landschap verloor 112

Martijn Noordermeer

De laatste oorlog van het kasteel 120

Conrad Gietman en Hanneke Ronnes

BEELDVERHAAL: Verscholen herinneringen 140

Duitse gevangenenkampen op Nederlandse buitenplaatsen

Manon Haandrikman

De herbouw van een luchtkasteel 148

De Van Wassenaers en Nederhemert

Ingrid D. Jacobs

Deel II

De democratische buitenplaats

Groene rentmeesters 166

Landgoederen onder de vleugels van natuurbeschermers

Michiel Purmer

BEELDVERHAAL: Ambtenaren op de buitenplaats 186

Hoe particuliere huizen en parken publieke ruimte werden

Elyze Storms-Smeets

‘Kan het nog maatschappelijker?’ 198

De democratisering van de Fraeylemaborg

Henny van Harten

BEELDVERHAAL: Kastelen in de Vinex-wijk 214

Merel Haverman

Koloniaal verleden in Jakarta 224

Landhuis Tandjong Oost als plaats van herinnering en conflict

Caroline Drieënhuizen

Vasthouden aan het paradijs 240

Een geschiedenis van de Stichting tot behoud van Particuliere
Historische Buitenplaatsen

Heimerick Tromp

BEELDVERHAAL: Breken met het ‘suffe kasteel’? 256

Een multimedia-installatie op Amerongen

Lodewijk Gerretsen

Collecties op drift 264

Over kastelen en kunst in Nederland

Claartje Wesselink

BEELDVERHAAL: Afscheid van de rozentuin 282

Klimaatverandering en nieuwe natuur op de Wiersse

Mary Gatacre

Het kasteel als culturele onderneming 290

Froukje van der Meulen

Open einde – ‘opera aperta’ 308


Erik A. de Jong

Noten, literatuurverantwoording en herkomst illustraties 317

Auteurs 334



Inleiding



Het schilderij van Albert Cuyp (detail) toont de ruïne van kasteel Ubbergen na de brand van 1582, aangestoken door Nijmegenaren om te voorkomen dat het kasteel in Spaanse handen viel

In de National Gallery in Londen hangt een schilderij van Albert Cuyp van de ruïne van kasteel Ubbergen bij Nijmegen. Het bordje ernaast vermeldt dat het werk waarschijnlijk dateert uit 1655 en dat Cuyp het kasteel vermoedelijk schilderde vanwege de rol die het speelde in de Tachtigjarige Oorlog. Het aangetaste kasteel zou patriottistische gevoelens oproepen. Zo kort na het einde van de onafhankelijkheidsoorlog konden plekken als Ubbergen nog symbool staan voor de jonge Republiek en de inwoners van deze nieuwe staat.

Inmiddels ligt dat anders. De kastelen en buitenplaatsen van de adellijke en patricische elite spelen geen rol meer als erfgoed dat het Nederlandse zelfbeeld versterkt. De negentiende-eeuwse natiebouwers kozen voor andere historische symbolen: Rembrandt, de VOC, de Amsterdamse grachten en pittoreske Hollandse stadjes.

Sindsdien zijn buitenplaatsen meer en meer een anomalie geworden. In de twintigste eeuw fungeerden ze vooral als historische relictten die voorbijgangers, bezoekers en bewoners attent maakten op de geschiedenis. Welke geschiedenis is de vraag. De Nederlandse buitenplaats kreeg noch in de nationale canon, noch in het hart van de academische geschiedschrijving een plek en is daardoor enigszins obscuur gebleven, ook al ontstond er naast de min of meer officiële historiografie onmiskenbaar een buitenplaatsbibliotheek – bij elkaar geschreven door lokale historici en enthousiastelingen en een klein groep kunsthistorici gefascineerd door de schilderijen, rijke stijkamers en tuinen.

Dit boek gaat niet over de veel bezongen heerlijke buitenplaats, over haar bloeitijd in de vroegmoderne wereld, toen rond de steden wonderbaarlijk veel exemplaren verrezen die later grotendeels weer zouden worden opgeruimd. Het boek richt zich juist op het einde van de buitenplaatsdroom, de periode ná 1900, toen buitens voor hun eigenaren en de samenleving ‘schitterende ballast’ waren geworden. Over de overgang van het private huis naar een plek met een maatschappelijke of commerciële bestemming – als museum, park of restaurant – is nog maar weinig aandacht in de buitenplaatsliteratuur. Nazaten van de laatste eigenaren aarzelen over de waarde van dit laatste hoofdstuk, de minst glorieuze fase in de geschiedenis van de buitenplaats, en het kasteelpubliek wentelt zich doorgaans het liefst in de sprookjesachtige dan wel magnifieke hoogtijdagen van kasteel, paleis en landgoed, niet in verhalen over afbraak, gedwongen verkoop



frustreerden zijn ambtelijke ambities en stemden hem in 1917 weg als kandidaat. In zijn hoofdstuk (p. 48-65) brengt Martin van den Broeke de strijd in en rond Den Haag tussen de nieuwbakken politici en ambtenaren (als representanten van de toekomst) en de buitenplaatseigenaren (fantomen van het verleden) voor het voetlicht. De huidige plattegrond van de Hofstad is over de voormalige buitenplaatsen heen geschoven, waarbij het stratenplan en de parkaanleg soms de overwinning van de gemeenteambtenaar weerspiegelen en soms de verrassend lange arm van de buitenplaatseigenaar.

Op de drempel van de nieuwe tijd

Op de drempel van de twintigste eeuw ontstonden een aantal *larger than life* huizen van internationale allure – onderdeel van een laatste oprisping van het aristocratische buitenleven. De steenrijke Borski's bezaten al het prachtig gesitueerde Elswout nabij Haarlem en verschillende andere buitens, maar ze bouwden nu ook nog Hydepark bij Doorn, dat het midden hield tussen een paleis en een Riviera-hotel. Het enorme, luxueuze complex bestond maar kort: het was een van de vele buitens die verloren gingen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toen Hydepark in 1942 afbrandde, was het in Duitse handen en een potentieel hoofdkwartier van de Arbeidsdienst. Het vuur dat Borski's *powerhouse* volledig in as legde, is waarschijnlijk aangestoken.

Hydepark lijkt op dat andere *belle époque*-project: de renovatie van de ruïne De Haar, bekostigd door Hélène barones de Rothschild en Étienne baron van Zuylen van Nijvelt. Ook dit echtpaar bewoog zich in de internationale jetset en betaalde ongekend hoge bedragen voor deze 'moderne burcht'. Kosten noch moeite werden gespaard bij de creatie van het gigantische kasteel en de constructie van verschillende bijgebouwen, garages en tuinen, waarvoor de verplaatsing van een compleet dorp noodzakelijk was. Nog voordat alles af was, zorgden nieuwe restauratietheorieën en -praktijken ervoor dat het nieuwbakken kasteel werd afgeserveerd als kitsch. Het weerhield het echtpaar er niet van groots uit te pakken en op De Haar een leven te leiden dat nog het meest doet denken aan Scott Fitzgeralds roman *The great Gatsby*.

En dan waren er ook nog de *late adaptors*, nieuwe elites zoals de fabrikantenfamilies in het oosten van het land die rond de eeuwwisseling voldoende vermogen hadden opgebouwd om een eigen Arcadië te creëren. In korte tijd ontstonden rond Enschede negentig fabrikantenvilla's dan wel buitenplaatsen. Toch verschilden deze huizen van de traditionele buitens: het interieur bijvoorbeeld was niet zelden modern, zoals Esther de Haan laat zien in haar essay (p. 76-95). Dat gold ook voor de paleizen van het koningshuis: vooral Wilhelmina en Juliana stimuleerden nieuwe, moderne ontwerpers van meubels, lampen en stofferinngen. De oude notabelenfamilies betoonden zich meestal een stuk behoudender; het modernisme van De Stijl, Pander en Leerdam bewaarde deze groep liever voor de stadswoning. Claartje Wesselink laat in haar bijdrage zien dat velen van hen wel fanatiek verzamelden (p. 264-281). Hoewel de buitenplaats in de twintigste eeuw veel van haar urgentie en glans verloor, floreren meerdere overgebleven buitens als privé- dan wel officieel publiek museum waar nieuwe en oude collecties worden getoond.

De laatste bloeiperiode van het traditionele buitenleven ging opvallend vaak gepaard met ramspoed. Louise Borski overleed in 1893 dicht bij haar huis in Cannes in het zuiden van Frankrijk, toen de paarden die haar koets trokken op hol sloegen. Net toen in 1912 het megaproject De Haar afgerond was, overleed een van de twee zoons van het echtpaar Van Zuylen van Nijvelt-De Rothschild bij een auto-ongeluk. Jonkheer Helenus Speelman, die eind negentiende eeuw het neogotische kasteel De Wittenburg bij Wassenaar liet bouwen met geld dat hij had opgestreken in de koloniën, pleegde in 1909 zelfmoord. Alleen een dienstbode bleef daarna op Speelmans creatie achter. De vader van kunstenaressen



Arbeiders poseren tijdens de werkzaamheden voor de aanleg van de vijverpartij en het beoogde grondreliëf voor het park van Kasteel de Haar, circa 1896



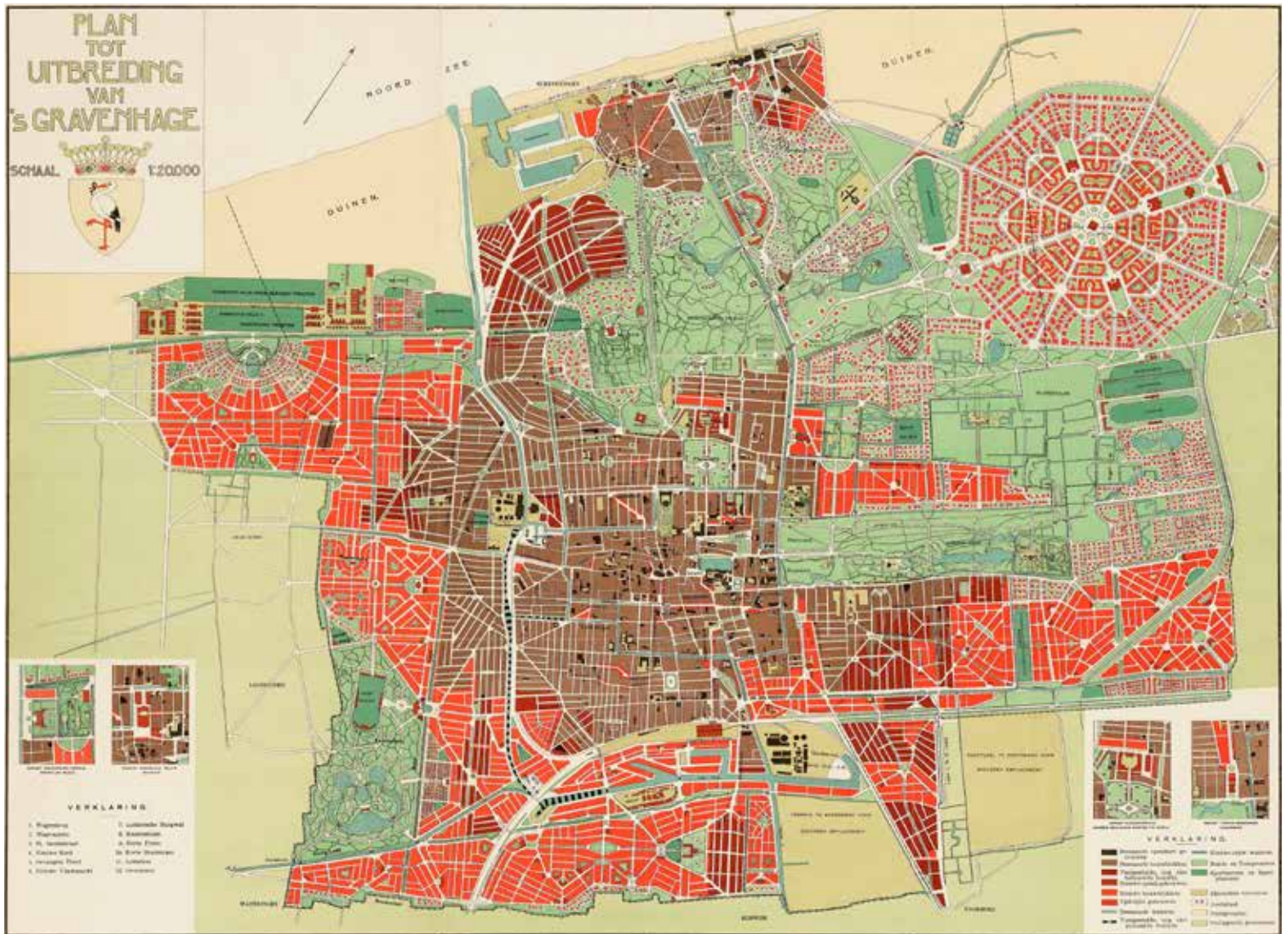
Op zoek naar een verloren tijd

**Jonkheer Henri
van der Wyck
als romanticus**

Behalve de man die ooit gouverneur van Nieuw-Guinea was, heb ik nooit iemand ontmoet die zich zo gedecideerd uitliet over oude mensen en de dingen die voorbijgaan, als jonkheer dr. Henri van der Wyck. Onze eerste kennismaking vond plaats per telefoon, in 1994. De aanleiding van het contact was mijn pas verschenen dissertatie *Adel in Friesland, 1780-1880*, dat zijn belangstelling had – mede omdat het voorgeslacht van zijn moeder, een De Kempenaer, er regelmatig in opduikt. Aldus begon ons gesprek. Dadelijk bleek dat hij in Friesland vele heren en dames van adel kende, bij wie hij bij tijd en wijle te gast was op hun historische huizen. De jonkheer nodigde me uit om naar zijn huis in Doorn te komen voor een nadere kennismaking.

Nu had ik in mijn proefschrift slechts een kort artikel van zijn hand aangehaald en zijn gezaghebbende *De Nederlandse buitenplaats* ongenoemd gelaten. Die studie was in 1974 verdedigd aan de Technische Hogeschool Delft als proefschrift en acht jaar later in uitgebreide vorm en rijk geïllustreerd verschenen als handelseditie bij Canaletto, zijn huisuitgeverij.¹ Het kloeke boek werd daarna veelvuldig in de literatuur aangehaald en slechts bij uitzondering kritisch besproken.² Toch voelde ik me niet bezwaard. Friesland kwam immers nauwelijks in de studie voor. Bovendien was mijn proefschrift niet geschreven om particulier bewoonde historische huizen met hun parken voor ondergang te behoeden, zelfs niet die in Friesland. Dat was nu juist de missie die Van der Wyck expliciet in zijn dissertatie had geformuleerd. Haar ondertitel was veelzeggend: 'Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel.' Ten tijde van zijn promotie was Van der Wyck nog in dienst van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Hij had zich jarenlang ingezet om buitenplaatsen, door hem gedefinieerd als een organisch gegroeide *eenheid* van historisch huis én park, een door het Rijk erkende beschermde status toe te kennen. Opvallend is dat de auteur de inspiratie voor zijn eenheidsvisie zocht bij Duitse landschapsarchitecten uit de negentiende eeuw, met voorop Hermann Fürst von Pückler-Muskau.³ Om tot een verantwoorde registratie van deze ensembles te komen, was historische kennis een noodzakelijke voorwaarde. Zulke complexen dienden voortaan niet meer uit bosbouwkundig, economisch, maar vooral uit 'historisch en milieubeschermend oogpunt' te worden beschouwd, stelde Van der Wyck. Tot dan toe hadden de historische huizen wel een monumentale en dus subsidiabele

Kasteel Wijchen in de
steigers na de brand van
1906



Het uitbreidingsplan van H.P. Berlage, 1908

zoek. Dat ze een podium vormden waarop toonaangevende families zich (internationaal) konden profileren, tonen de paardenrennen en golftoernooien op Clingendael wel aan.⁵ Juist op de buitenplaatsen komen maatschappelijke ontwikkelingen in ruimtelijke zin bij elkaar. De opkomst van de stedelijke burgerij en haar hang naar wonen in het groen, de groeiende rol van de overheid in de ruimtelijke ordening, de opkomst van stadsparken, de worsteling van adel en patriciaat om zich in de sterk democratiserende maatschappij staande te houden: al deze ontwikkelingen spelen mee in de debatten rond de Haagse buitenplaatsen te midden van de omvangrijke stadsuitbreidingen.⁶

In het volgende richt de blik zich op vier voorbeelden uit Den Haag, Voorburg en Rijswijk. Bij al deze voorbeelden zien we de overgang van privaat, vaak adellijk bezit naar publiek bezit in een tijd van bevolkingsgroei en democratisering. De manier waarop deze overgang zich voltrok, loopt echter sterk uiteen. Samen geven de voorbeelden inzicht in het krachtenspel tussen verkopers, overheden en commerciële partijen. Ook zal blijken dat de oude bewoners meer dan eens invloed hebben gehad op het behoud van groen in de stad.

Stadsuitbreiding

De bevolkingsgroei van Den Haag kwam vanaf 1870 in een stroomversnelling. Dat had deels te maken met een verbetering van de hygiëne en woonomstandigheden die in gang was gezet na enkele dodelijke epidemieën. Die verbeterde omstandigheden hadden een gunstig effect op de zuigelingensterfte en weerstand van de bevolking. De belangrijkste oorzaak van de bevolkingsgroei was echter de vestiging van inwoners van buiten als gevolg van de opkomende industrialisatie. Verder bood de stad veel werkgelegenheid door de aanwezigheid van het hof en de regeringsinstellingen. Telde de stad rond 1870 ongeveer 90 duizend inwoners, in 1890 waren dit er al bijna 157 duizend en in 1900 ruim 200 duizend. In de kwarteeuw daarna zou dit aantal nog verdubbelen.⁷

De vraag naar woonruimte werd opgevangen door bouwmaatschappijen, die vooral uit waren op rendement. Het resultaat was vaak woningen van slechte kwaliteit, langs smalle straten met weinig ruimte voor pleinen of plantsoenen. Deze werkwijze zette kwaad bloed bij velen, wat tot felle discussies in de dagbladen leidde. Met name in de Schilderswijk en de Stationswijk kan de uitbreiding als wildgroei worden bestempeld, met veel eenvormige straten, matige kwaliteit van de gebouwen en vrijwel geen groenvoorziening.

De gemeente Den Haag kreeg pas weer grip op de groei door de invoering van de Woningwet in 1902. Deze verplichtte het voor gemeenten met meer dan tienduizend inwoners om een uitbreidingsplan vast te stellen, wat het mogelijk maakte de wildgroei een halt toe te roepen en te investeren in de ruimtelijke kwaliteit van de stad. Directeur Gemeentewerken Jack Lindo kwam in 1905 met een uitbreidingsplan en in 1907 met een herziene versie, maar kreeg kritiek op het gebrek aan groen in dit plan. 'Indien het nog steeds een aantrekkelijke stad is, ligt daarvan bij haar natuurschoon de verdienste, daarvan mag niet worden ontnomen of verknoeid', schreef de krant *Land en Volk*.⁸ Verder miste het plan de volgens velen zo gewenste samenhang. Daarop besloot het stadsbestuur de Amsterdamse architect Hendrik Berlage in te schakelen, die een meer integrale visie moest ontwikkelen. Berlage leverde in 1908 een groot uitbreidingsplan. Het duurde tot 1911 voor de gemeenteraad het vaststelde en tot 1913 voordat de Kroon het goedkeurde. Maar ook Berlages samenhang bleek niet volledig realiseerbaar, want in de jaren die volgden werd sterk van het oorspronkelijke plan afgeweken.⁹ Voortdurend was er debat over het gewenste stadsbeeld, waarbij meerdere belangen botsten: van grondeigenaren, architecten, stadsbestuur, bewoners en andere partijen. Daarbij blijkt dat de rol van de afzonderlijke spelers niet moet worden overschat en dat altijd sprake was van een samenstel van verschillende betrokkenen en hun motieven.¹⁰

Gebrek aan groen

De sterke groei van de stedelijke bevolking leidde tot een groeiende behoefte aan openbare (groene) wandelruimte. De aanleg van stadsparken werd een belangrijk vereiste geacht voor een goede volksgezondheid (het zogenoemde 'sociale groen'). Verder kwam de behoefte aan groen voort uit de wens om de stad aantrekkelijk te houden voor haar welgestelde inwoners, die anders naar de randge-



Moderne mensen op oude grond

**Avant-garde-interieurs
voor vorsten en
ondernemers**

In de twintigste eeuw deden diverse nieuwe interieurstijlen hun intrede in woonhuizen, van betimmeringen in Amsterdamse School-stijl tot Gispens buismeubels. Veel gefortuneerde stadsbewoners – fabrikanten, bankiers, ondernemers – voorzagen, zeker in de eerste helft van de eeuw, hun huizen van rijk gedecoreerde nieuwe interieurs. Aan dit onderwerp zijn meerdere fraai geïllustreerde studies gewijd.¹ Maar hoe zit het met elitewoningen buiten de stad: de landelijk gelegen kastelen, buitenplaatsen en paleizen? Waren ook hun eigenaren gevoelig voor de interieurmodes en de stijlveranderingen die opgeld deden vanaf het begin van de twintigste eeuw?

Deze bijdrage schetst de lust tot moderniseren op particulier bewoonde buitenplaatsen, kastelen en paleizen in Nederland. Hierbij wordt gekeken naar modernisering in het interieur; de keuze voor onder meer meubels, wandafwerkingen en plafonddecoraties.² Hielden de rurale elitewoningen qua stilistische modernisering gelijke tred met hun stedelijke equivalenten? Welke overeenkomsten en verschillen zien we en hoe kunnen we deze verklaren? Wat zeggen de modernisering, of het achterwege blijven daarvan, over de bewoners?

In de loop van de twintigste eeuw werden meubels en interieurs meer en meer door architecten en kunstenaars vormgegeven. Gerenommeerde stedelijke meubelfirma's, gespecialiseerd in klassiek houten meubilair in historiserende neostijlen, waren niet ongevoelig voor moderniseringstrends. Ze richtten speciale afdelingen op voor eigentijdse ontwerpen en trokken moderne vormgevers aan om die afdelingen te leiden. Deze moderne interieurfirma's vonden echter niet veel emplooi bij het overgrote deel van de buitenplaatseigenaren, die het interieur voornamelijk inrichtten met een eclectische potpourri van stijlmeubelen en erfstukken uit de familie. Met andere woorden, de meeste buitenplaatsen moderniseerden niet. Bij overerving lieten eigenaren het interieur grotendeels intact, als uitdrukking van de anciënniteit van hun familie. Wanneer sprake was van aanpassingen, zochten ze aansluiting bij het verleden van de buitenplaats. Ze bestelden hun meubels bij de grote fabrikanten en kozen voor het historisch geïnspireerde repertoire van rijkgedecoreerde meubels en ameublementen in Franse of Hollandse neostijlen. Vaste interieuronderdelen zoals historische balkenplafonds, lambriseringen en schouwpartijen in neorenaissance- of neolodewijkstijlen bleven de hele twintigste eeuw gangbaar.

Het trappenhuis van
Rams Woerthe met
bordestrap en gebrand-
schilderd glas, 2017

De Amsterdamsestraatweg met links de naoorlogse Componistenwijk, in het midden de oude uitspanning 't Huis Groeneveld en rechts landgoed Groeneveld



Wegverbredingen en appartementen

Vanaf de negentiende eeuw nam het belang van de Amsterdamsestraatweg als ontsluitingsweg voor Baarn en de regio toe. Door de daarmee gepaard gaande wegverbredingen in de jaren vijftig en zestig werd de historische relatie tussen de eeuwenoude herberg 't Huis Groeneveld en het hoofdhuis onderbroken.

Tegelijkertijd moest de vroegere overtuin met uitzicht op de Eemvallei – een onderdeel van de historische compositie van de buitenplaats – grotendeels wijken voor de aanbouw van de Componistenwijk. Uit deze periode stammen ook de appartementencomplexen die frontaal in de zichtlijn van Groeneveld werden gebouwd.

Groen eiland in een moderne wereld

De snelweg A1 werd in de jaren vijftig en zestig op ruime afstand van de kern van Baarn aangelegd. In de decennia daarna kwamen de afslag Baarn met noodzakelijke op- en afritten en het bedrijventerrein Noordschil dichtbij Groeneveld te liggen. Zo werd Groeneveld langzaam maar zeker een groen eiland te midden van de moderne wereld.

Luchtfoto van Baarn met in het midden kasteel en park Groeneveld, rechts de A1 en bedrijventerrein Noordschil en onderaan de Componistenwijk, 1982





Oude bomen in de nieuwbouwwijk

Midden in de Componistenbuurt – vroeger de overtuin van Groeneveld – ligt het 'Hoge Bos', dat bestaat uit zes monumentale rijen beukenbomen. Die vormen samen de groene ruggengraat van de wijk. De bomen werden waarschijnlijk aan het einde van de negentiende eeuw geplant om het weidse panorama richting Drakenburgergracht en de Eemvallei, in het verlengde van de zichtas van Groeneveld, te benadrukken.

Het Hoge Bos in de Componistenbuurt, vroeger de overtuin van Groeneveld

Herstel en nieuwe uitdagingen

Als student landschapsarchitectuur aan de Landbouwhogeschool in Wageningen zette Michael van Gessel in 1978 de lijnen uit voor de renovatie van het park Groeneveld. In zijn ontwerp besteedde hij veel aandacht aan de interactie tussen het park en de overgebleven historische landschappen in de omgeving. Door slim gebruik te maken van het aanwezige reliëf en door grote clusters bruine beuken aan te planten, versterkte hij de compositie van

het park en voegde zo een nieuwe laag toe aan het historische landschap. Inmiddels zijn de ingrepen die Michael van Gessel voorstelde volwassen geworden. Groenevelds eigenaar Staatsbosbeheer ziet zich vandaag de dag weer voor nieuwe uitdagingen gesteld. De gevolgen van klimaatverandering voor de waterhuishouding, de verstedelijking en de grote bezoekersaantallen zetten het park verder onder druk.

Voorontwerp van park Groeneveld door Michael van Gessel



Ook de gemeente Slochteren kreeg het landgoed aangeboden, voor dezelfde prijs. De burgemeester en wethouders toonden interesse, omdat ze zich realiseerden dat de borg niet verloren mocht gaan voor Slochteren. Ze achtten het niet onmogelijk dat de Fraylemaborg als gemeentehuis kon gaan fungeren. Dit zou dan een alternatief zijn voor de bouw van een nieuw gemeentehuis, want de gemeente kampte al flinke tijd met ruimteproblemen. De gedachte was dat het borggebouw geschikt zou zijn voor representatieve doeleinden. De bijgebouwen (het koetshuis en het schathuis) leenden zich voor de secretarie-afdelingen. Men realiseerde zich dat de gebouwen dan wel verbouwd en uitgebreid moesten worden.⁹ De gemeente Slochteren vond het belangrijk dat in de koop ook de bijgebouwen, boerderijen en landerijen van het landgoed in de omgeving inbegrepen zouden zijn. Hiermee gingen de zusters akkoord, maar de vraagprijs werd navenant verhoogd tot f 985.000. Gezien het enorme achterstallige onderhoud van borg, bijgebouwen en park vond de gemeente dit veel te hoog. Na taxatie door de eigen Gemeentewerken bracht ze uiteindelijk een bod uit van f 385.000.¹⁰ De bedoeling van de gemeente was daarbij om na de aankoop van het landgoed het bos en de weidegronden door te verkopen aan Staatsbosbeheer, dat zich hiertoe bereid verklaarde.¹¹ Waterschap Duurswold toonde zich eveneens geïnteresseerd in de Fraylemaborg, maar vreesde de hoge onderhoudskosten. Die mochten niet alleen op het bordje van de ingelanden terechtkomen.¹²

Nu duidelijk was dat de Fraylemaborg niet lang meer privébezit zou blijven, werd het tijd voor een familiebijeenkomst. Medio 1970 gaven de twee zusters in de borg een afscheidsfeest voor alle nazaten Van der Hoop. Dat was een flink gezelschap: vader Evert Jan was een van zes kinderen, zijn vader Abraham Johan kwam uit een gezin van elf. Ten tijde van deze ontvangst was de borg nog volledig ingericht. Een familie vriend zei hierover: 'De stemming bij de familieleden Van der Hoop was wrevelig. Men probeerde de boel bij elkaar te houden. De geschiedenis van de familie Van der Hoop zat in de borg vast geënt en die reconstrueer je niet makkelijk als alles weg is.'¹³

Het bericht dat de Fraylemaborg te koop stond, verspreidde zich ook buiten Groningen. Baron Van Tuyll van Serooskerken sprak namens de Nederlandse Kastelenstichting zijn bezorgdheid uit over het van de hand doen van de Fraylemaborg. Hij vroeg aan Edzo Toxopeus, commissaris van de Koningin in Groningen, of de overheid hierbij een taak kon vervullen, net als indertijd bij de Menkemaborg was gebeurd.¹⁴ Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg kwam met commentaar. Hoofddirecteur Jan Korf vond de mogelijke bestemming van de borg tot raadhuis zeer gelukkig en wees op andere goede voorbeelden van een dergelijke verbouwing, in Zuidlaren, Vollenhove en Franekeradeel.¹⁵

De inboedel gaat naar de veiling

In het voorjaar van 1971 was er nog steeds geen koper gevonden. Onderhandelingen met diverse partijen waren gaande, maar het was een grote stap en de afwezigingen kostten tijd. 'Wolk van geheimzinnigheid hangt rond Fraylemaborg', kopte het *Nieuwsblad van het Noorden* in april 1971.¹⁶



Op de boeldag bij de Fraeylemaborg in april 1971 werden goederen uit de borg te koop aangeboden

Mogelijk duurde deze impasse te lang voor de zusters Nanninga en Van Panhuys. Ze namen een onverwachte stap: de inboedel van de borg werd alvast geveild. Naar verluidt in het dorp Slochteren viel dit besluit vrij plotseling en hield het verband met diepgaande meningsverschillen tussen de zusters. Volgens familieoverlevering hebben ze de inboedel eerst aangeboden aan de provincie Groningen, maar toonde deze geen belangstelling. Hoe dit ook zij: de kostbare zaken uit de inventaris gingen naar veilinghuis Mak van Waay op het Rokin in Amsterdam. Taxateurs kwamen naar Slochteren en sorteerden en selecteerden de inboedel.¹⁷ Na de verpakking in dekens en kisten ging het geheel op tien verhuustrailers naar Amsterdam, waar de veilingdagen waren gepland op 10 en 25 mei 1971. De omvangrijke bibliotheek, met onder meer een unieke collectie werken over het geslacht Oranje-Nassau, werd in het najaar van 1971 bij antiquariaat Beijers in Utrecht te koop aangeboden.¹⁸

Maar eerst kwamen er twee boeldagen bij de borg zelf. Deze waren bedoeld voor de eenvoudiger zaken, die de Amsterdamse veilinglat niet haalden. Er was een kijkdag op 14 april, waarbij het zwart zag van de belangstellenden: ruim vierduizend mensen dromden langs de uitgestalde waren. De boeldagen die daarna volgden, werden al even goed bezocht. De berichtgeving in de pers was niet mals. 'Fraeylemaborg werd door 300 kopers uitgekleeft', meldde het *Nieuwsblad*

Deze uitgave verschijnt ter gelegenheid van het 25-jarige bestaan van de Stichting Van der Wyck-de Kempenaer.

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com

Tekst
Cornelis van der Bas
Martin van den Broeke
Caroline Drieënhuizen
Mary Gatacre
Lodewijk Gerretsen
Conrad Gietman
Esther de Haan
Manon Haandrikman
Henny van Harten
Merel Haverman
Ingrid Jacobs
Erik de Jong
Yme Kuiper
Willemieke Ottens
Michiel Purmer
Froukje van der Meulen
Martijn Noordermeer
Hanneke Ronnes
Elyze Storms-Smeets
Heimerick Tromp
Wybren Verstegen
Claartje Wesselink

Beeldredactie
Merel Haverman

Redactie
Hanneke Ronnes
Conrad Gietman
Claartje Wesselink

Vormgeving
van Rosmalen & Schenk

© 2024 WBOOKS Zwolle / de auteurs
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam. © c/o Pictoright Amsterdam 2024.

ISBN 978 94 625 8637 6
NUR 680

De volgende fondsen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van het boek:

het
Cultuurfonds
Carolijn Jongsma Fonds

FB Oranjewoud
stichting cultuur

GERHIT VAN
BROUWEN
STICHTING

Stichting
Professor
van Winter
Fonds

Hendrik
Muller
fonds

GRAVIN VAN BYLANDT
STICHTING

STICHTING VAN DER WYCK-DE KEMPENAER

Afbeeldingen op de omslag:
Schade aan het achttiende-
eeuwse Chinese papierbehang
op landhuis Oud Amelisweerd.
Foto P. van Galen, 1991;
Coll. Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Afbeelding p. 1:
Viering van de Zwitserse
nationale feestdag op
Nijenrode, 1952

*Afbeelding bij het gedicht
van Jean Pierre Rawie:*
Een lege nis op de buitenplaats
Vreedenhoff aan de Vecht, 1927

Afbeelding p. 24-25:
Defilé van schutters passeert
kasteel Enghuizen in Hummelo
tijdens het Oogstfeest, 1926

Afbeelding p. 164-165:
Spellenfestival op het gazon
voor gemeentehuis Jagtlust te
Bilthoven, 1982